

Uvod u obradu prirodnog jezika

2.1. Regularni izrazi

Branko Žitko

prevedeno od: Dan Jurafsky, Chris Manning

Što su regularni izrazi?

- **Formalni jezik za specificiranje tekstualnih nizova.**
  - Pretpostavimo da u tekstu moramo pronaći riječ **sustav**
  - Ona se može izraziti na nekoliko načina
    - **sustav**
    - **sustavi**
    - **Sustav**
    - **Sustavi**
    - **sustavima**
    - **Sustavima**

Pisanje regularnog izraza?

- Regularni izraz je oblika `/uzorak/zastavice`
- Regularni izrazi bez zastavica

Izraz	Primjer	Objašnjenje
<code>/a/</code>	Anamarija	prvo pojavljivanje znaka <code>a</code>
<code>/A/</code>	Anamarija	prvo pojavljivanje znaka <code>A</code>
<code>/am/</code>	Anamarija	prvo pojavljivanje niza <code>am</code>

- Zastavica `i` ignorira velike i male znakove

Izraz	Primjer	Objašnjenje
<code>/a/i</code>	Anamarija	prvo pojavljivanje malog ili velikog znaka <code>a</code>
<code>/Am/i</code>	Anamarija	prvo pojavljivanje niza <code>am</code> bez obzira na veličinu znaka, odnosno <code>am</code> , <code>AM</code> , <code>aM</code> ili <code>Am</code>

Pisanje regularnog izraza?

- Zastavica **g** nastavlja globalnu pretragu

Izraz	Primjer	Objašnjenje
/a/g	Anamarija	sva pojavljivanja znaka a
/a/ig	Anamarija	sva pojavljivanja malog ili velikog znaka A

- Zastavica **i** ignorira velike i male znakove

Izraz	Primjer	Objašnjenje
/a/i	Anamarija	prvo pojavljivanje malog ili velikog znaka a
/Am/i	Anamarija	prvo pojavljivanje niza am bez obzira na veličinu znaka, odnosno am , AM , aM ili Am

Regularni izrazi: Skup znakova

- skup znakova

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
[sS]ustav	Sustavni sustavi	nizovi znakova koji počinju sa znakom s ili S i iza njega slijedi niz znakova ustav
[aeiou]	samoglasnici	svi samoglasnici a e i o u

- negirani skup znakova

znak **^** na početku označava negaciju samo kada je na prvom mjestu iza uglatih zagrada

Uzorak	Objašnjenje	
[^aeiou]	Danas u 3 sata.	svi znakovi koji nisu samoglasnici a e i o u
[^0123456789]	Danas u 3 sata.	svi znakovi koji nisu brođane znamenke 0 1 2 3 4 5 6 7 8 9

Regularni izrazi: Raspon znakova

- raspon znakova

znak – skup znamenaka u rasponu između dva znaka

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
[A-Z]	Broj Pi = 3.14.	sva velika slova (bez "naših" znakova)
[a-z]	Broj Pi = 3.14.	sva mala slova (bez "naših" znakova)
[0-9]	Broj Pi = 3.14	sve brojčane znamenke ekvivalentno [0123456789]
[m-s]	Broj Pi = 3.14	sva mala slova od m do s

Regularni izrazi: Specijalni znakovi

- rezervirani znakovi

znakovi `+ * ? ^ $ \ . [ ] { } ( ) | /` imaju specijalno značenje i potrebno je staviti `\` ispred njih

kod raspona znakova potrebno je staviti `\` ispred `-`]

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
<code>\+</code>	1 <code>+</code> 1 = 2	znak <code>+</code>
<code>[+\-]</code>	3 <code>+</code> 2 <code>-</code> 1 = 4	znak <code>+</code> ili znak <code>-</code>

- specijalni znakovi

Uzorak	Objašnjenje
<code>\t</code>	TAB znak (ASCII 9)
<code>\n</code>	LINE FEED (ASCII 10)
<code>\r</code>	CARRIAGE RETURN (ASCII 13)

Regularni izrazi: Klase znakova

- točka

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
.	Broj Pi = 3.14.	bilo koji znak osim novog reda ekvivalentno <code>[^\n\r]</code>

- klase znakova

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
<code>\w</code>	Broj Pi = 3.14.	alfanumerički znakovi i <code>_</code> ekvivalentno <code>[A-Za-z0-9_]</code>
<code>\W</code>	Broj Pi = 3.14.	negacija od <code>\w</code> <code>[^A-Za-z0-9_]</code>
<code>\d</code>	Broj Pi = 3.14.	svi numerički znakovi ekvivalentno <code>[0-9]</code>
<code>\D</code>	Broj Pi = 3.14.	negacija od <code>\d</code> <code>[^0-9]</code>
<code>\s</code>	Broj Pi = 3.14.	prazni znakovi (razmak, novi red, tabulator)
<code>\S</code>	Broj Pi = 3.14.	negacija od <code>\w</code>

Regularni izrazi: Kvantifikatori

- Kvantifikatori
  - + 1 ili više pojavljivanja
  - * 0 ili više pojavljivanja
  - ? 0 ili jedno pojavljivanje

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
e+	b be bee	jedno ili više pojavljivanja znaka e
r\w+	riba ribi grize rep	nizovi kojima je prvo slovo r i iza njega 1 ili više alfanumeričkih znakova
e*	b be bee	nula ili više pojavljivanja znaka e NAPOMENA: uključuje i prazne znakove
r\w*	riba ribi grize rep	nizovi kojima je prvo slovo r i iza njega 0 ili više alfanumeričkih znakova
past?i	pasi će pasti travu	nula ili jedno pojavljivanje znaka t

Regularni izrazi: Grupiranje i alternacija

- Grupiranje i reference

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
(ha)+	hahaha haa hah!	ha je grupa koji se ponavlja 1 ili više puta
(\w)a\1	pad mam sam gag	\1 se referencira na prvu grupu \w

- Alternacija |

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
p(a e u)t	pat pet pit pot put	znak p iza kojeg može biti a e ili u i na kraju t
p(ame i)t	pametno piti	znak p iza kojeg može biti ame ili i i na kraju t

Regularni izrazi: Sidra

- Početak i kraj
  - $\wedge$ početak linije
  - $\$$ kraj linije

Izraz	Primjer	Objašnjenje
<code>/^\w+/gm</code>	Jedan dva. Tri četiri.	alfanumerički znakovi na početku linije
<code>/\w+\.\$/gm</code>	Jedan dva. Tri četiri.	alfanumerički znakovi i točka na kraju linije

- granice riječi $\b$
granica između alfanumeričkog znaka i nealfanumeričkog znaka

Uzorak	Primjer	Objašnjenje
<code>\br</code>	riba ribi grize rep	r je na početku niza alfanumeričkih znakova
<code>[aeiou]\b</code>	riba ribi grize rep	a e i o u je na kraju niza alfanumeričkih znakova

Primjeri

- Pronađite u tekstu sve instance riječi "on".

on

On je onda u ponoć otišao kući. Sutradan je on ponudio bonus.

[oO]n

On je onda u ponoć otišao kući. Sutradan je on ponudio bonus.

\b[oO]n\b

On je onda u ponoć otišao kući. Sutradan je on ponudio bonus.

Regularni izrazi: Pogreške

proces koji smo upravo prošli temelji se na utvrđivanju dvije vrste pogrešaka

- lažno pozitivni (TIP I)
  - Odgovarajući nizovi koji se ne bi trebali podudarati.
(onda, ponoć, bonus)
- lažno negativni (TIP II)
  - Ne označavanje nizova koji bi se trebali označiti.
(On)

on

On je onda u ponoć otišao kući. Sutradan je on ponudio bonus.

Regularni izrazi: Pogreške

- Obrada prirodnog jezika uvijek se bavi sljedećim pogreškama
- Smanjenje stupnja pogreške za aplikacije često uključuje dva pristupa rješavanja pogrešaka:
  - povećanje **točnosti** ili **preciznosti**
(smanjenje lažno pozitivnih)
  - povećanje **pokrivenosti** ili **odziva**
(smanjenje lažno negativnih)

Regularni izrazi: Sažetak

- Regularni izrazi igraju iznenađujuće veliku ulogu
  - sofisticirani nizovi regularnih izraza često predstavljaju prvi model za bilo koju obradu teksta
- Za mnogo teže zadatke koriste se klasifikatori strojnog učenja
  - regularni izrazi se koriste kao obilježja u klasifikatorima
  - mogu biti vrlo korisni za obuhvaćanje općenitosti

Uvod u obradu prirodnog jezika

2.2. Tokenizacija (opojavničenje) riječi i korpusi (Word tokenization and corpuses)

Branko Žitko

prevedeno od: Dan Jurafsky, Chris Manning

Koliko ima riječi u rečenici?

- "Ja radim ovaaj uglav- uglavnom aaa obradu poslovnih podataka"
  - fragmenti, ispunjeni pauzom
- "mačka u šeširu je drugačija od drugih mačaka!"
  - **Lema**: isti korijen, dio govora, smisao grube riječi
mačka i mačaka = ista lema
  - **Oblik riječi**: puni utjecaj oblika riječi
mačka i mačaka = različita forma riječi

Koliko ima riječi u rečenice?

"Oni leže na livadi u Dugom ratu i gledaju na druge livade"

- **Tip riječi:** jedinstveni element rječnika
- **Pojavnica (Token):** primjerak leme u tekstu
- Koliko ima riječi u rečenici
  - 12 pojavnica
(ili 11 – Dugom ratu – jedna pojavnica)
  - 11 tipova
(ili 9 – Dugom ratu – jedna pojavnica)
(ili 8 – livadi i livade – ista lema)

Koliko ima riječi u korpusu?

N = broj pojava

V = rječnik = skup tipova riječi

$|V|$ = broj tipova riječi u rječniku

Heapsov zakon = Herdanov zakon

$$|V| = kN^\beta \quad 0.67 < \beta < 0.75$$

	Pojavnice = N	Tip = $ V $
Centrala telefonskih razgovora	2.4 milijuna	20 tisuća
Shakespeare	884 000	31 tisuća
Google N-grams	1 trilijun	13 milijuna

Korpus

- Riječi se ne pojavljuju od nigdje!
- Tekst nastaje
  - kod određenog pisca (pisaca),
  - u određeno vrijeme,
  - u određenoj varijaciji,
  - na određenom jeziku,
  - zbog određene funkcije.

Korpusi variraju po dimenzijama

- **Jezik:** 7097 jezika na svijetu
- **Varijante:** čakavica, kajkavica, ...
- **Žanr:** novine, fikcija, znanstvi radovi, Wikipedia...
- **Demografija autora:** dob, spol, etična skupina...

Izgradnja korpusa

- **Motivacija**

- Zašto je korpus napravljen?
- Tko ga je napravio?
- Tko je financirao izgradnju?

- **Situacija**

- Radi čega je tekst napisan?

- **Proces skupljanja**

- Ako je podsampliran, kako je podsampliran?
- Je li bilo konzensusa?
- Predobrada?

- **Proces anotacije, varijante jezika, demografija**

Normalizacija teksta

- **Svaki zadatak obrade prirodnog jezika uključuje normalizaciju teksta:**
  1. Tokenizacija/segmentacija riječi u aktivnom tekstu
  2. Normalizacija formata riječi
  3. Segmentacija rečenica u aktivnom tekstu

Tokenizacija po praznom znaku

- Jednostavan način tokenizacije
  - za jezike koji koriste razmak između riječi
arapski, grčki, ćirilični, latinski... sustav pisanja
  - segmentiranje pojavnice između dva prazna znaka
- Unix alati za tokenizaciju po praznom znaku
  - "tr" naredba
  - za danu tekstualnu datoteku, ispiše pojavnice i njihove frekvencije

Jednostavna tokenizacija u UNIX-u

- Za danu tekstualnu datoteku vraća pojavaice i njihove frekvencije

```
tr -sc "A-Za-zŠĐČĆŽšđčćž0-9" "\n" < alan_ford.txt | sort | uniq -c
```

5 će
10 ćemo
1 ćete
4 ćeš
17 ću
1 Čeka
1 Čekaj
1 Čemu
10 Čini
1 Čitava
1 Čuj
1 Čujmo
2 Čuo
1 čahure
...

Zamjena svih
nealfanumeričkih
znakova s novim
redom

Sortiranje

Prebrojavanje
jedinstvenih

Jednostavna tokenizacija u UNIX-u

- Za danu tekstualnu datoteku vraća pojavnice i njihove frekvencije

```
tr -sc "A-Za-zŠĐČĆŽšđčćž0-9" "\n" < alan_ford.txt | sort | uniq -c | sort -n -r
```

```
109 je  
101 da  
97 se  
55 sam  
47 u  
46 i  
40 na  
35 za  
34 to  
31 ne  
27 li  
22 A  
20 mi  
...
```


Sortiranje po
frekvenciji

Problemi tokenizacije

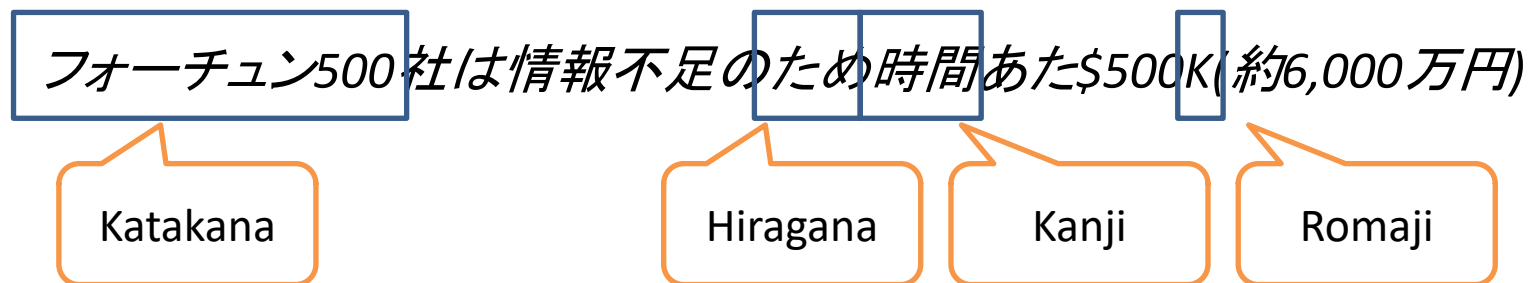
- Ne smiju se izbaciti svi interpunkcijski znakovi
  - km/s, dr. sc
  - cijene (\$59.99)
  - datumi (01.10.2021)
  - URL (<https://www.pmfst.hr>)
  - hashtag (#nlp)
  - email (netko@pmfst.hr)
- Klitike: riječi koje ne stoje same uz sebe
  - are u we're
- Kada višerječni izrazi postaju tokeni?
  - New York, bed & breakfast

Tokenizacija kod jezika bez razmaka

- Francuski
  - **L'ensemble** jedna pojava ili dvije?
  - **L ? L' ? Le ?**
  - Težnja je da se **l'ensemble** opojavniči kao **ensemble**
- Njemačke imeničke složenice nisu segmentirane
  - **Lebensversicherungsgesellschaftsangestellter**
  - 'zaposlenik tvrtke za životno osiguranje'
  - pronalaženje informacija (information retrieval) u Njemačkom zahtjeva *razdvajanje složenica*

Problemi kod jezika bez razmaka

- Kineski i japanski nemaju razmake između riječi
  - 伊万尼塞維奇现在居住在美国东南部的美国加州。
  - 伊万尼塞維奇 现在 居住 在 美国 东南部 的 美国加州
  - Ivanišević danas živi u US jugoistočnoj Kaliforniji
- U japanskom jeziku se pojavljuju riječi pisane drugim abecedama

- Korisnik može sve izraziti u Hiragana abecedi

Tokenizacija riječi u kineskom

- je zapravo segmentacija riječi (Word segmentation)
- Kineske riječi se tvore od znakova
  - znakovi se tvore najčešće od jednog sloga i jednog morfema
  - prosječna riječ je duga 2.4 znaka
- Standardni algoritam za segmentaciju:
  - Maksimalno podudaranje – pohlepni algoritam (Maximum matching – greedy)

Maksimalno podudaranje

Algoritam za segmentaciju riječi

- za danu listu riječi i za niz znakova
  1. stavi pokazivač na početak niza.
  2. pronadi najdulju riječ u rječniku koja odgovara niz s početkom u pokazivaču.
  3. pomaknite pokazivač preko riječi u nizu.
  4. idi na 2.

Maksimalno podudaranje

Thecatinthehat

the cat in the hat

Thetabledownthere

the table down there

theta bled own there

- Nije primjenjivo za engleski jezik
- ali odlično radi za kineski
  - 莎拉波娃现在居住在美国东南部的佛罗里达。
  - 莎拉波娃 现在 居住 在 美国 东南部 的 佛罗里达
- Moderni probabilistički segmentacijski algoritmi još i bolje

Uvod u obradu prirodnog jezika

2.3. Kodiranje uparivanjem byte-ova (Byte pair encoding)

Branko Žitko

prevedeno od: Dan Jurafsky, Chris Manning

Druga opcija za tokenizaciju

Umjesto

- segmentacije po praznom znaku
- segmentacija po jednom znaku

mogu se iskoristiti **podaci** da nam "kažu" kako tokenizirati

Segmentacija podriječi

(jer pojava nice mogu biti dio riječi, kao i sama riječ)

Tokenizacija podriječi

Tri uobičajena algoritma:

- Kodiranje parova byte-ova (Byte-Pair Encoding (BPE)) (Sennrich et al., 2016)
- Unigram language modeling tokenization (Kudo, 2018)
- WordPiece (Schuster and Nakajima, 2012)

Svi imaju dva dijela:

- Učenje tokena koji uzima korpus za treniranje i inducira rječnik
- Segmentiranje tokena koji uzima sirove testne rečenice i tokenizira ih po rječniku

BPE učenje tokena

U početku je rječnik skup individualnih znakova

= {A, B, C, D,..., a, b, c, d....}

Ponavljaj:

- izaberi dva najfrekventnija susjedna znaka u korpusu za treniranje (recimo 'A' i 'B')
  - dodaj novi spojeni simbol 'AB' u rječnik
  - zamijeni svaki susjedni 'A' 'B' u korpusu s 'AB' (spajanje)
- dok se ne napravi k spajanja.

BPE dodatak

Većina algoritama podriječi se izvode nad razmakom odvojenim tokenima

Stoga se prvo dodaje specijalni znak za kraj riječi '_' prije razmaka u korpusu za treniranje

Slijedi separacija u znakove

BPE dodatak

Većina algoritama podriječi se izvode nad razmakom odvojenim tokenima

Stoga se prvo dodaje specijalni znak za kraj riječi '_' prije razmaka u korpusu za treniranje

Slijedi separacija u znakove

low low low low low lowest lowest newer newer newer
newer newer newer wider wider wider new new

BPE primjer

low low low low low lowest lowest newer newer newer
newer newer newer wider wider wider new new

korpus

```
5   l o w _  
2   l o w e s t _  
6   n e w e r _  
3   w i d e r _  
2   n e w _
```

rječnik

```
_ d e i l n o r s t w
```


BPE primjer

spoji e r s er

korpus

```
5   l o w _  
2   l o w e s t _  
6   n e w e r _  
3   w i d e r _  
2   n e w _
```

rječnik

```
_ d e i l n o r s t w e r
```

spoji er _ u er _

korpus

```
5   l o w _  
2   l o w e s t _  
6   n e w e r _  
3   w i d e r _  
2   n e w _
```

rječnik

```
_ d e i l n o r s t w e r e r _
```

BPE primjer

spoji **n e** u **ne**

korpus

```
5   l o w _  
2   l o w e s t _  
6   n e w e r _  
3   w i d e r _  
2   n e w _
```

rječnik

```
_ d e i l n o r s t w e r e r _ n e
```

BPE primjer

Sljedeća spajanja su

Spajanje

(ne, w)

(l, o)

(lo, w)

(new, er_)

(low, _)

Rječnik

_ d e i l n o r s t w e r e r _ n e n e w

_ d e i l n o r s t w e r e r _ n e n e w l o

_ d e i l n o r s t w e r e r _ n e n e w l o l o w

_ d e i l n o r s t w e r e r _ n e n e w l o l o w n e w e r _

_ d e i l n o r s t w e r e r _ n e n e w l o l o w n e w e r _ l o w _

BPE primjer

BPE segmentiranje

Na testnim podacima, pokreni svako spajanje naučeno nad trening podacima

- pohlepno
- u redoslijedu kako se učilo

Stoga, spaji svaki **e r** u **er**, onda svaki **er _** u **er_**, itd.

Rezultat

- testni skup "n e w e r _" će se tokenizirati kao puna riječ
- testni skup "l o w e r _" će se tokenizirati kao "low er_"

BPE svojstva

Obično uključuje frekventne riječi
i frekventne podriječi

- koje su često morfemi kao –est ili –er

Morfem je najmanja smisljena jedinica jezika

Uvod u obradu prirodnog jezika

2.4. Normalizacija i izvlačenje korijena riječi (Word normalization and stemming)

Branko Žitko

prevedeno od: Dan Jurafsky, Chris Manning

Normalizacija riječi

- postavljanje riječi/tokena u standardni format
  - U.S.A. ili USA
  - uhhuh ili uh-huh
  - Fed ili fed
  - sam, smo, ste

Promjena veličine slova (Case folding)

- Prilikom pronalaženja informacija često se velika slova prebacuju u mala
  - jer korisnici teže upotrebi malih slova
  - Mogući izuzeci: Veliko slovo u sredini rečenice?
    - npr., Srednja Dalmacija
    - CARNet
  - Za sentimentnu analizu, strojno učenje, ekstrakciju informacija
    - promjena veličine slova pomaže

Lematizacija

- Smanjivanje infleksija ili varijanta oblika riječi na osnovni oblik (lema)
  - leti, lete, letim, leteći → letjeti
  - ptica, ptice, pticama, ptici → ptica
- *One ptice su visoko letjele → Onaj ptica biti visok letjeti*
- Lematizacija: traženje ispravnog oblika glavne riječi u rječniku

Morfologija

- **Morfemi**
  - mali smisleni dijelovi riječi
  - **korijen riječi** (stem): temeljni dio
  - **afiksi**: dijelovi koji se dodaju korijenu riječi
    - često imaju gramatičke funkcije

Izvlačenje korijena riječi (stemming)

- Smanjivanje oblika riječi na njegov korijen u pronalaženju informacija
- Korijen riječi se dobiva grubim cijepanjem afiksa
  - ovisno o jeziku
  - npr. **automati**, **automatski**, **automatizacija** se svodi na **automat**

Splitska Kinoteka priredila je odličan program do kraja tjedna. Uz poznata filmska ostvarenja tu je i jedna manje razvikana filmska poslastica.

Splitsk Kinotek priredi je odličan progra do kraj tjedn Uz poznat filmsk ostvarenj tu je i jedn manj razvikan filmsk poslastic

Porterov algoritam

- Najčešći alat za izvlačenje korijena riječi u Engleskom jeziku

Korak 1a

sses → ss	caresses → caress
ies → i	ponies → poni
ss → ss	caress → caress
s → ∅	cats → cat

Korak 1b

(*v*)ing → ∅	walking → walk
	sing → sing
(*v*)ed → ∅	plastered → plaster
...	

Korak 2 (za duge korijene)

ational → ate	relational → relate
izer → ize	digitizer → digitize
ator → ate	operator → operate
...	

Korak 3 (za duže korijene)

al → ∅	revival → reviv
able → ∅	adjustable → adjust
ate → ∅	activate → activ
...	

Uvod u obradu prirodnog jezika

2.4. Segmentacija rečenice i stabla odluke (Sentence segmentation and decision trees)

Branko Žitko

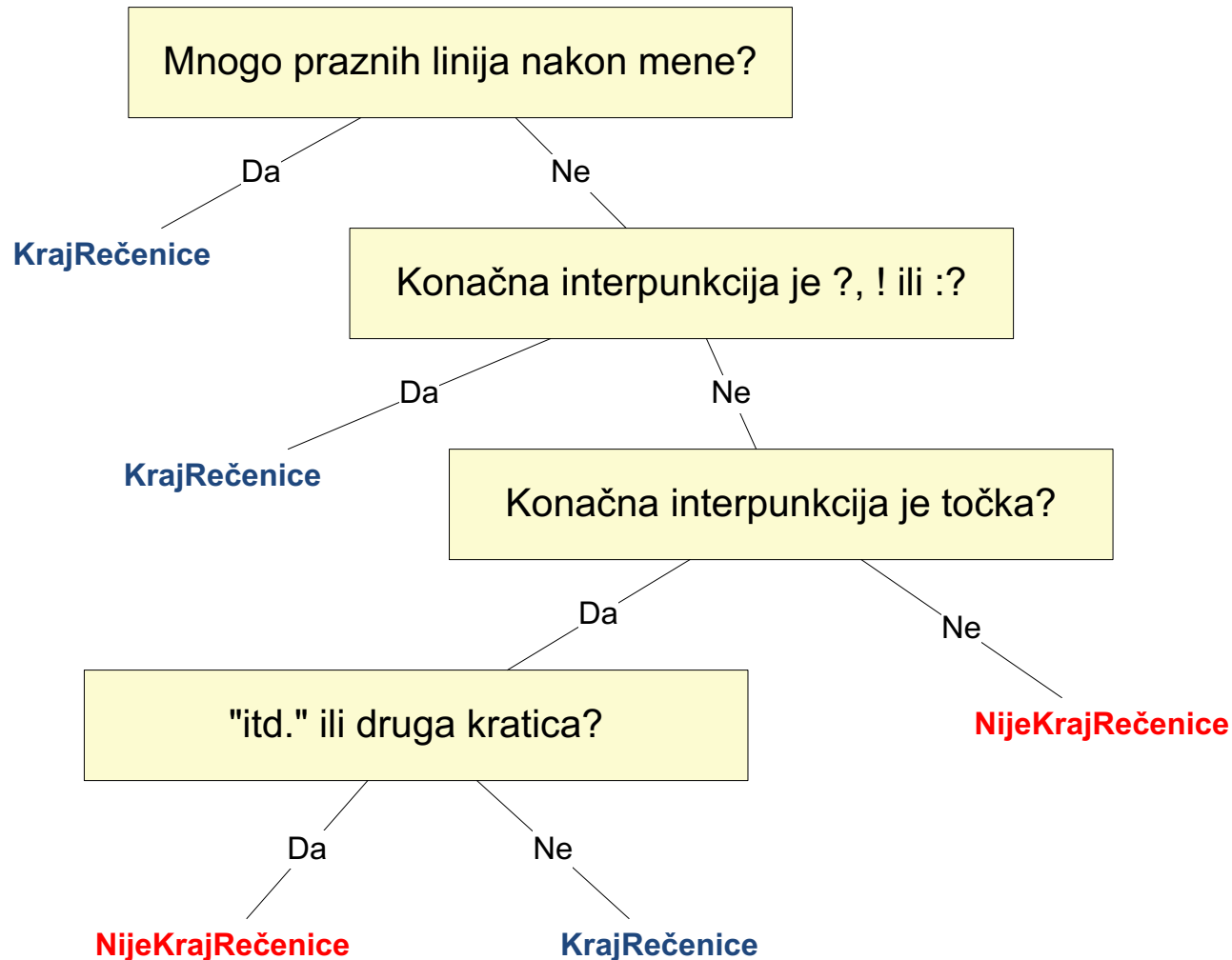
prevedeno od: Dan Jurafsky, Chris Manning

Segmentacija rečenice

- **!, ?** – uglavnom jednoznačni
- **"."** – višeznačna i može označavati
  - kraj rečenice
  - kratice poput dr. itd.
  - brojeve poput .02% 4.3
- Sagraditi binarni klasifikator
  - koji traži **"."**
  - odlučuje jeli KrajRečenice/NijeKrajRečenice
  - klasifikatori: ručno pisana pravila, regularni izrazi ili strojno učenje

Stablo odluke

- Odluka je li pojava predstavlja kraj rečenice.

Profinjenje stabla odluke

- riječi s točkom:
  - mala slova, velika slova, prvo veliko slovo, broj
- riječi nakon točke:
  - mala slova, velika slova, prvo veliko slovo, broj
- Numeričke osobine:
  - duljina riječi s točkom
  - vjerojatnost (riječ s točkom se pojavljuje na kraju rečenice)
  - vjerojatnost (riječ nakon točke se pojavljuje na početku rečenice)